

УДК 364.442. 2

Безпалько Ольга Володимирівна,
доктор педагогічних наук,
професор, директор Інституту
психології та соціальної педагогіки
Київського університету імені
Бориса Грінченка

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті здійснено порівняльний аналіз соціальної педагогіки та соціальної роботи як галузей наукових знань і практичної діяльності фахівців, виокремлено проблеми та перспективи їх подальшого розвитку у сучасному освітологічному просторі.

Ключові слова: педагогіка, соціальна робота, соціально-педагогічна діяльність, галузі наукових знань.

Актуальність та постановка проблеми

На початку 90-х років XX століття в Україні паралельно і досить активно почали розвиватися соціальна робота та соціальна педагогіка. Впродовж останніх двадцяти років їх автономність, взаємозв'язки, особливості були предметом наукових дискусій вітчизняних соціологів, філософів, соціальних педагогів, психологів тощо. Свідченнями цього є праці В. Андрущенка, Т. Алексеєнко, Р. Вайноли, І. Зверєвої, А. Капської, О.Карпенко, Г. Лактіонової, М. Лукашевича, І. Миговича, В. Поліщук, Т. Семигіної, С. Толстоухової, С. Харченка та інших. За цей період соціальна робота та соціальна педагогіка як науки та сфери професійної діяльності збагатилися новими концептами та технологіями, проте дотепер чітко невизначеними залишаються як точки перетину, так і перспективні вектори розвитку соціальної роботи та соціальної педагогіки. Тому у пропонованій статті ми ставимо собі за мету визначити

спільне та відмінне в соціальній педагогіці та соціальній роботі з урахуванням набутків періоду 90-х років XX – початку XXI століть. Проводити такий порівняльний аналіз вважаємо за доцільне у трьох взаємозв'язаних і взаємообумовлених площинах «теорія – професійна діяльність – сфери практичної роботи».

Основна частина

У більшості публікацій соціальна педагогіка та соціальна робота розглядаються як галузі окремих наук, оскільки мають свій предмет дослідження та понятійний апарат [5; 7; 11; 12; 13]. Акумулюючи підходи російських та українських науковців можна визначити, що предметом соціальної педагогіки є педагогічні аспекти соціалізації та соціального розвитку особистості, процеси соціального виховання, підтримки досягнутих і відновлення втрачених соціальних характеристик особистості. Така позиція дає можливість виокремити наступні базові поняття соціальної педагогіки: соціалізація, соціальне виховання, соціальне середовище, адаптація, соціальний розвиток, корекція, соціально-педагогічна профілактика, реабілітація, соціально-педагогічна підтримка, соціальний супровід.

Предметом соціальної роботи як науки є соціальні відносини, що виникають у процесі взаємодії людей, спільнот, організація соціальних інститутів щодо подолання труднощів і надання соціальної допомоги особистості. З цього логічно випливає розуміння соціальної роботи як науки про закономірності та принципи функціонування й розвитку конкретних соціальних процесів, явищ, відносин, їх динаміку під цілеспрямованим впливом організаційних, психолого-педагогічних та управлінських чинників у захисті громадянських прав і свобод особи в суспільстві [7, с. 13-14]. Відповідно, у тезаурусі соціальної роботи основними поняттями є соціальний захист, соціальна політика, соціальна допомога, соціальне обслуговування, соціальні послуги, соціальний патронаж, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід.

Як бачимо, у порівнянні із соціальною педагогікою, яка ставить у центр уваги розвиток і становлення особистості як суб'єкта соціального життя, забезпечення педагогічно доцільного впливу різних факторів соціального середовища, у теорії соціальної роботи акцент переміщується на соціальний захист, досягнення змін (соціальних та особистісних) як умови, що сприяє вирішенню проблем окремої людини, соціальної групи чи суспільства загалом. Разом із цим маємо констатувати наявність спільних базових понять, що підтверджує взаємозв'язок соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Якщо соціальна педагогіка офіційно визнана як окрема галузь педагогічної науки, то соціальна робота, яка до 2007 року була у переліку соціологічних наук, наразі зарахована до галузі знань «соціальне забезпечення», яка не внесена до переліку галузей наукових знань в Україні. Підтвердженням того, що соціальна педагогіка є галуззю педагогічної науки, є те, що вона, відповідно постанови президії експертної ради ВАК України від 14 вересня 2006 р., має шифр наукової спеціальності 13.00.05 і паспорт спеціальності, у якому визначені напрямки наукових досліджень цієї науки. Саме у них і простежуються певні точки перетину соціальної педагогіки та соціальної роботи. Так, окремі напрямки досліджень у цьому паспорті подано у такому формулюванні: «Теорія та історія соціальної педагогіки та соціальної роботи в Україні й за рубежом», «Зміст, форми та методи соціально-педагогічної та соціальної роботи», «Фахова підготовка соціального педагога, спеціалістів із соціальної роботи». За останні чотири роки було захищено близько 60 дисертацій за шифром 13.00.05 – соціальна педагогіка. Серед них всього лише кілька робіт, присвячених питанням соціальної роботи. Варто наголосити, що всі вони стосуються або аналізу зарубіжного досвіду соціальної роботи, або ж підготовки соціальних працівників [2; 4; 6; 9]. Проте, було б не об'єктивно стверджувати, що решта дисертацій, захищених за шифром 13.00.05 – соціальна педагогіка, стосуються проблем суто соціальної педагогіки. Багато дисертацій присвячені проблемам реабілітації, профілактики, діяльності соціальних служб різного типу, що є спільними як для

соціальної роботи, так і для соціальної педагогіки, але в них розглядаються переважно соціально-педагогічні аспекти [3; 8; 14].

Проблеми соціальної роботи досліджуються також і у психології. Так, серед галузей психологічних наук виокремлено спеціальність 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи. За останні роки за цим напрямом було захищено кілька кандидатських дисертацій із проблем суто соціальної роботи [1; 10].

На підставі вищевикладеного можна констатувати, що наразі соціальна робота у сфері наукових досліджень займає позицію «молодшої сестри» щодо соціальної педагогіки та психології, бо не має свого окремого шифру наукової спеціальності.

Загальновідомо, що кожна теорія залишається малоефективною, якщо її положення не використовуються у сфері людської діяльності. Відтак, після характеристики соціальної роботи та соціальної педагогіки як галузі наукових знань важливо провести їх характеристику в площині професійної діяльності. У цьому ракурсі соціально-педагогічну діяльність можна розглядати як втілення у життя теоретичних надбань соціальної педагогіки і соціальну роботу як професійну діяльність. Таким чином, вони є різновидом спеціально організованої та регламентованої діяльності фахівців, яка спрямована на досягнення суспільно важливого результату. Метою соціальної діяльності, перш за все, є оптимізація шляхів реалізації суб'єктної ролі людей у всіх сферах життя суспільства у процесі сумісного задоволення потреб щодо підтримки життєзабезпечення та діяльнісного існування особистості. Тому їх зміст і структура як виду професійної діяльності, з одного боку, мають відповідати філософським і психологічним трактуванням діяльності, а з іншого, виражати соціальний аспект цієї діяльності, що визначається соціальним замовленням, соціальними проблемами, соціокультурними особливостями середовища та знаходить своє відображення у соціальній політиці держави. І в цьому ми вбачаємо їх спільність. Проте соціальна робота та соціально-педагогічна діяльність, насамперед, різняться за своєю метою. Ми поділяємо позицію

М. Лукашевича та Т. Семигіної, які вбачають мету соціальної роботи у регулюванні стосунків людини із суспільством, наданні їй допомоги та підтримки, що виникли, гідному самоствердженні, поліпшенні якості життя індивіда [7, с. 21]. Метою соціально-педагогічної діяльності, на нашу думку, є створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності.

Розглядаючи соціальну роботу та соціально-педагогічну діяльність, не можна залишити поза увагою об'єкти цих різновидів професійної діяльності. Традиційно вважається, що об'єктами соціально-педагогічної діяльності, насамперед, є діти, молодь, сім'я. Проте, слід зауважити, що сьогодні в різних інформаційних джерелах говорять як про соціальну роботу з дітьми, молоддю та сім'ями, так і про соціально-педагогічну роботу з ними. Ми вважаємо, що більш точним у науковому плані є вживання словосполучення «соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю», оскільки при цьому мова йде саме про формування особистості та підготовку її до соціального функціонування засобами освіти, виховання, психокорекційної роботи, психолого-педагогічної підтримки з урахуванням педагогічних можливостей різних агентів соціалізації. Тут мова йде про всі категорії дітей та молоді («благополучні» та такі, що перебувають у складних життєвих обставинах). Вживання терміну «соціальна робота» щодо дітей, молоді та сімей більше правомірне тоді, коли мова йде лише про особи чи сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах. Окрім цього, соціальна робота здійснюється з людьми зрілого віку, пенсіонерами, особами із психічними розладами, а у професійному полі соціально-педагогічної діяльності перебувають дитячі та молодіжні об'єднання.

Отже, у сучасних умовах соціально-педагогічна діяльність і соціальна робота функціонують у системі соціальної дійсності, представленій такими підсистемами, як суспільство – людина, соціальне середовище – особистість, людина – людина, людина – соціальна група, людина – соціальні інститути. Але

в кожній із цих систем вони реалізують низку своїх завдань за допомогою як подібних, так і специфічних методів, форм і технологій.

Останнім блоком для аналізу ми визначили сфери практичної роботи. Тут, на нашу думку, мова має йти про ті відомства та соціальні інститути, де є посади соціального працівника та соціального педагога. Тут теж можна виокремити спільне та відмінне. Так, зараз на посаді соціального педагога у дошкільних закладах, загальноосвітніх навчальних закладах різного типу (середні загальноосвітні школи, школи-інтернати, школи соціальної реабілітації) може працювати лише фахівець, який закінчив вищий навчальний заклад за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Натомість в обласних, міських управліннях та районних відділах праці та соціального захисту населення, територіальних центрах обслуговування пенсіонерів і непрацездатних громадян – фахівці за спеціальністю «Соціальна робота». В центрах соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, соціальних гуртожитках, центрах соціально-психологічної реабілітації, соціальних центрах матері та дитини, центрах соціально-педагогічної реабілітації для дітей і молоді з функціональними обмеженнями можуть працювати спеціалісти з кваліфікаціями і «соціальний працівник», і «соціальний педагог».

Сьогодні постає вагома спільна проблема для сфери соціальної роботи та соціальної педагогіки у зв'язку з ліквідацією Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту. Ситуація міжвідомчої невизначеності щодо роботи з різними категоріями дітей, молоді та сімей, загроза руйнації системи їх соціальної підтримки, вибудованої впродовж останніх десяти років Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді, скорочення штатних одиниць соціального педагога та соціального працівника у загальноосвітніх навчальних закладах, соціальних службах різного типу можуть спричинити затримку поступального розвитку соціальної роботи та соціальної педагогіки як у теоретичній, так і практичній площинах.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, хочемо наголосити, що у статті стисло представлено авторську позицію з означеної проблеми. Очевидно, що у межах однієї публікації неможливо досить ґрунтовно висвітлити всі актуальні питання соціальної роботи та соціальної педагогіки в контексті їх взаємозв'язків та особливостей. Тому заявлена нами проблема може бути темою для широкої дискусії на сторінках фахових видань із соціальної педагогіки та соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдарова О. О. Рефлексивне забезпечення соціального втручання в соціальній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / О. О. Байдарова. – К., 2009. – 20 с.
2. Видишко Н. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у коледжах Канади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. В. Видишко. – Вінниця, 2010. – 20 с.
3. Грабовенко Н. В. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, в умовах реабілітаційного центру : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Н. В. Грабовенко. – К., 2008. – 20 с.
4. Дєдов Є. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до менеджменту в соціальній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Є. Г. Дєдов. – Луганськ, 2009. – 20 с.
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремінь ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Кулікова А. Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / А. Є. Кулікова. – Луганськ, 2009. – 20 с.

7. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.
8. Ніколаєва В. І. Соціально-педагогічна реабілітація підлітків із сімей груп ризику в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / В.І. Ніколаєва. – Луганськ, 2009. – 20 с.
9. Ольгович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США та Канади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О.В. Ольгович. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
10. Сила Т. І. Соціально-психологічні особливості професійної інтеракції у соціальній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / Т. І. Сила. – К., 2007. – 20 с.
11. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
12. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / [І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2003. – 233 с.
13. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2004. – С. 73-82.
14. Терницька С. В. Соціально-педагогічні умови взаємодії державних і громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / С. В. Терницька. – К., 2009. – 20 с.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

13.00.05 – Соціальна педагогіка

Безпалько О. В.

Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітологічному просторі

Кількість бібліографічних посилань – 14

Безпалько О. В.

Социальная педагогика и социальная работа в современной образовательной сфере

В статье представлен сравнительный анализ социальной работы и социальной педагогики как областей научных знаний и практической деятельности специалистов, выделены проблемы и перспективы их развития в современном образовательном пространстве.

Ключевые слова: социальная педагогика, социальная работа, социально-педагогическая деятельность, отрасль научных знаний.

Bezpalko O. V.

Social Pedagogics and Social Work in the Modern Educational Space

In the article the comparative analysis of social pedagogics and social work is carried out as areas of scientific knowledge and practical activity of specialists, their problems and development prospects in the modern educational environment are conducted.

Key words: social pedagogics, social work, social pedagogic activity, field of scientific knowledge.